

Dunaszerdahely, 2018 Szlovákiai Magyar Művelődési Intézet - MTA BTK Zenetudományi Intézet. A kiadvány megjelenését támogatta: Kult Minor Szlovákia, MTA BTK Zenetudományi Intézet. Megjelent a Gyurcsó István Alapítvány könyvek 77. köteteként. A címlapon Naszvad népe látható archív felvételen.

I.

A 19–20. század fordulójának, 20. század első felének sajátos vonása, hogy Európa több országában zeneszerzők kapcsolódtak be a népzene gyűjtésbe. Magyarországon népzene kutatóként is kimagaslót alkotott e téren Kodály Zoltán, Bartók Béla és Lajtha László.

E kötet népdalait is zeneszerző gyűjtötte még ifjúként. E zeneszerző Pongrácz Zoltán (1912–2007) a magyar elektronikus zene nemzetközileg elismert megteremtője és zeneakadémiai tanára. Pongrácz Zoltán a történelmi Magyarország Pozsony megyéhez tartozó településén, a Galántához közel fekvő Diószegen (ma Szlovákia: Sládkovičovo) született. Bár tanulmányai és későbbi pályája a mai Magyarországra vezették, hű maradt szülőföldjéhez.

A kor szelleme és a népdal varázsa már ifjú korában megérintette; szülőföldjén és annak környezetében 1930–1933 között gyűjtött magyar népzene t. A második világháború alatt gyűjteményes kézírata nagy része megsemmisült. Gyűjtéséből szerencsére megmaradtak azok a kották, melyeket letisztázva átadott zeneakadémiai zeneszerzés tanárának, a népzene kutató

Kodály Zoltánnak, aki beillesztette őket népzenei típusokat tartalmazó dallamrendjébe. Ez az anyag most kerül először kiadásra a Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Zenetudományi Intézetének (Budapest) népzenei adattárából.

A gyűjtemény rávilágít Pongrácz Zoltán –, a jeles egykori Kodály tanítvány, a későbbi zeneszerző, kiváló karnagy, tanár, zenei könyvek írója sokirányú érdeklődésére, többirányú zenei tevékenységére. A kötetből a Csallóköz és környezete dalanyagát ismerjük meg egy adott időszakból.

A régi Pozsony-, Komárom-, Esztergom- és Nyitra megye falvaiban az 1930-as évek elején – legintenzívebben 1932-ben – végzett gyűjtése zárt egységet képez a népzene kutatás történetében, hasonlóan mindazon népzene gyűjtéshez, amelyeknek az adott falvakból korábban nem volt gyűjtési előzménye, később pedig nem, vagy csak sok évtizeddel később lett (lehetett) folytatása, amikor a néphagyomány már jelentősen megváltozott, sőt erősen megkopott. Itt egyben láthatjuk egy ambiciózus, a kor szavát megértő, a gyűjtés és megőrzés fontosságát felismerő fiatalember munkáját, s bepillantást nyerhetünk általa a Csallóköz szélesebb körzetébe eső falvak két világháború közti szájhagyományos zenéjébe. Pongrácz Zoltán gyűjteménye egyben időben összekötő kapocs Kodálynak és Bartóknak a területen I. világháború előtt végzett gyűjtései és ide vonatkozó tudományos munkái, valamint a II. világháború utáni gyűjtések és publikációk között. A gyűjtőmunka megkezdésekor alig 20 éves ifjú gyűjtő több olyan faluban járt, ahol előtte és utána nem fordult meg népzene gyűjtő. Volt, ahol ő járt először azokban a falvakban, melyek máig nevezetesek népi kulturális hagyományaikról.

Bízunk benne, hogy a bemutatott falvak lakói örömmel tanulják vissza saját vidékük dalait, ha azok már elfelejtődtek, vagy épp ellenkezőleg: örömmel csodálkoznak rá a szájhagyomány életerejére, ha valamelyik népdal még mindig él a Pongrácz Zoltán által gyűjtöttek közül.

Tari Lujza

II.

Részlet a könyvből:

Az 1920-1930 közötti években Bartók Béla, Kodály Zoltán és Lajtha László lelkes ifjú önkéntes követőkre talált a népzene gyűjtés végzésében. Így például 1923-ban a zenei és teológiai végzettségű Pikéthy Tibor (1884-1972) zenetanár, zeneszerző¹ küldött Kodálynak egy általa gyűjtött népdalt, melyhez az adatokat is mellékelte, s odajegyezte: „E dalt feljegyeztem Szentbékállán (Zala) megyében 1923 VII. 28. K.[isfaludi] Pikéthy Tibor tanár, váczai püspöki székesegyházi karnagy”.²

A muzsikuskörnyezetben felnőtt, orvosi pályára készülő Péczely Attila (1897-1964)³ Kiskomáromban, szülővárosában 1910, 1913 és 1916-ban már gyermekként jegyzett föl népdalokat.⁴ 1920-tól, különösen pedig 1930-tól, Hódmezővásárhelyre kerülését követően, orvosi működése mellett rendszeresítette a népdalgyűjtést,⁵ s 1932-ben már gyűjtemény adott ki.⁶ A később népzene kutatóvá lett és többek közt Csallóköz falvainak népzeneje

¹ Sz. Farkas 2005, 361.

² Ez az adat és a két előző kotta az MTA BTK ZTI Népzenei Archívumának Kodály által létrehozott rendjében található.

³ Ökrös 1965.

⁴ Gyűjtésének dallamait lásd a Bartók által létrehozott zenei rendben: <http://systems.zti.hu>.

⁵ Visszaemlékezések szerint Péczely orvosi egyetemi tanulmányai alatt bejárta Kodály zeneakadémiai óráira. Feltételezhetjük, hogy Kodály ismeretségben állt hivatásos zenész szüleiivel, akiket meglátogatott, egyben jóváhagyta, támogatta az ifjú gyűjtőmunkáját. Ezért lehet, hogy ő maga mindössze két népdalt jegyzett ott föl, míg az ifjú Péczely ötvenhárom gyűjtött ugyanabban az évben. 1910-1927 között összesen 119 népdalt gyűjtött Kiskomáromban.

⁶ Péczely 1932.

feltárásában jeleskedett Szomjas-Schiffert György (1910-2004)⁷ is már 1924-ben, ifjú gimnazistaként gyűjtött a Kiskunságban. Szegedi egyetemi tanulmányai alatt pedig már 1930-ban publikált egy *Halasi nóták 1853-ból* című kis tanulmányt.⁸ Korai gyűjtését 1935-ben megmutatta Bartók Bélának, aki támogatta a munka folytatását. Ugyanígy Bartókhhoz fordult 1926-ban és 1935-ben az Őrség szélén, a Sopron megyei Cinfalván született, zeneakadémiai tanulmányait ezért a Budapestnél közelebbi Bécsben végző ifjú zeneszerző és zongoraművész Takács Jenő (1902-2005). Bartók az ő munkáját is jó szívvel támogatta.⁹ Seemayer Vilmos (1879-1940, a néprajzkutató Seemayer Vilibáld fia) 1926-ban gyűjtött először népdalokat, s 1937-ig számos általa gyűjtött népdallal gazdagította a népzenei gyűjteményt. Veress Sándor (1907-1992), 1923-27 között Kodály zeneszerzés-, majd 1927-1933 között Bartók zongora tanítványa 1927-től Lajtha mellett dolgozott a Néprajzi Múzeumban. 1930-ban a Sopron megyei Szanyban gyűjtött, s jelentős feltárást végzett Moldvában.¹⁰

Pongrácz Zoltán gyűjtése és tanulmányainak ideje jól kapcsolódik ehhez a szellemi mozgalomhoz. Pongrácz 1935 kapta meg diplomáját.¹¹ A Rákócziánumban, volt középiskolájában zeneelméletet, éneket tanított. Még egy kis könyvecskét is készített, hogy megszerettesse a diákokkal a népdalokat. Közben egy évig még Kodály mellett maradt fizetés nélküli asszisztensként (1935-36). „Egy évet volontörként: fizetés nélküli asszisztensként töltöttem Kodály mellett. Ő örökösen azt mondta, meg kell ismernünk az európai zenét, menjünk külföldre. Megpályáztam egy ösztöndíjat, ki akartam jutni Respighihez. Nála tanult Farkas Ferenc, aki sokat beszélt róla, és persze ismertem a darabjait, például *A láng* című operáját és a *Róma fenyőit*. Levizsgáztam olaszból az egyetemen, Kodály és Dohnányi is ajánlott – de

⁷ Említendő itt, hogy nagyszülei Nyitra megyéből kerültek át a mai Magyarország területére, édesanyja pedig Pozsonyban Bartók Béla édesanyjánál, Voigt Paulánál tanult zongorázni. Borgó 1990, 10., Tari 2010a, 327.

⁸ Schiffert 1930. Családnevét sokáig Schiffertként, majd az 1950-es évektől Szomjasként, végül az 1960-as évektől Szomjas-Schiffertként használta. Tari 2010a, 325-326.

⁹ Tari 2010a, 331. Bartók Szomjas-Schiffertnek írt levele: 332. Takács Jenő Bartókkal történt megismerkedését 1926-ban, valamint népzenei kérdéseket tartalmazó levélváltásukat 1935-ben ld. Suppan – Tari 1977, 21., 34–37., Tari 1977, 392, 395.

¹⁰ Veress 1989.

¹¹ Megjegyzendő, hogy Pongrácz Zoltán és Sulyok Imre mellett 1932-1935 között zeneszerzést tanult az évfolyamban még Rajeczky Benjamin, aki akkor már Innsbruckban szerzett teológiai diplomával, jó zenetudományi képzettséggel rendelkezett, 1926-tól pedig Kodály szellemében alapjában reformálta meg a Budai Ciszterci Gimnázium énektanítását. Kodály képzettségére tekintettel mindjárt a 3. évfolyamba vette föl. Tari 2001, 237., Rajeczky 2003, 334.

közben Respighi meghalt. Kimentem ösztöndíjjal Bécsbe.” Ott 1937-38-ban a karnagyképző szakon tanult. Hazatérése után 1939-40-ben az Operaház korrepetitora, majd újból külföldre ment tanulni. Mint J. Győri Lászlónak nyilatkozta, „Engem mindig is nagyon érdekelt az új zene elmélete. Ezért Bécsből Berlinbe mentem, a Humboldt Egyetemre, mert szerettem volna doktorálni. Zenei doktori címet akkoriban csak ott lehetett szerezni, Magyarországon mindössze három embernek volt zenei doktorátusa^[12]. Berlinben egy évig voltam ösztöndíjas. Az egyetem Institut für Lautforschung intézetének professzora azonban meghalt, a másik tanárt, akinél még doktorálhattam volna, bevették katonának. Ketten maradtunk hallgatók, egy ukrán lány és én. Mindketten szabadon dolgozhattunk. Négyezer hanglemez és hatalmas szakirodalom állt a rendelkezésünkre: afrikai, ázsiai, arab, perzsa és egyéb népzenei lemezek, ezeket hallgattam – és rengeteg szakirodalmat olvastam.”¹³ – mesélte ifjúkoráról.¹⁴ Utána Salzburgban újból vezénylési technikát tanult Clemens Krauss tanítványaként 1941 karácsonyáig.

¹² Szabolcsi Bence 1923-ban Lipcsében, Bartha Dénes 1930-ban a Berliini Egyetemen, Gárdonyi Zoltán 1931-ben szintén Berlinben szerzett zenetudományi doktori címet.

¹³ J. Győri 2002, 11.

¹⁴ „Egzotikus népek zenéje (A Berliini Phonogramm Arch.[ívum]” címmel 1944-ben egy írást is közreadott. Idézi Berlász 2007, 413.